

« zurück blättern vor »

HEŁM subst. m., ab 1400; auch *helm*. 1) ‘schützende Kopfbedeckung, meistens aus Metall, Helm; Teil eines Wappens, der einen unter einem Schutzschild platzierten Helm darstellt’ – ‘ochronne nakrycie głowy, najczęściej z metalu; część herbu przedstawiająca szyszak umieszczony pod tarczą’: vor 1400 Fl I Prol 9, STP *Iaco helm zaszcizcza (quasi caleptra protegit)*. o 1403 Piek VII nr 6, STP *Godlo Geralth: crux osmorog, czeczera na helme*. o (1540) 1973 Cervus 284v *Gallea... łapka, helm*. o 1561 1.Leop. Jer.46 3, L *Wsiadajcie iezdni, stoycie w helmiech, obłoczcie się w panczerze*. o 1562 RejZwierz 117, SPXVI *Niedbáłości w pokoju / ták kftatt málowáli / Helm pygny otworzony / pod Dębem ftáwiáli. A bábá drzewcem zółądź / otłukátá stoiąc / A Pczoły też do helmu / zbiegály fie roiąc*. o 1563 BibRadz Is 59/17, SPXVI *To iest / ktoryby miał czynić spráwiedliwość. (--)* *Przyobłokł się spráwiedliwością iáko pánczerem / á helm zbáwienia [galeam salutis] był ná głowie iego*. o 1577 ModrzBaz 119, SPXVI *Nie ták iáko dziś v wiela ich bywa / ktorzi gdy helmu [galeam] nigdy w żadney potrzebie ná głowie swey niemieli / przedsię go ná herbiech námálowawfzi ność fie niewftydź*. o (†1603) 1754 Gorn.Dz. 58, L *W dawnych turnieiach, iż w zawartych hełmach gonili, miał każdy na hełmie znak iaki*. o 1604 Jurk. Trag. 80 *Mam też klinot bogáty w herbowym napisie, / Trzy kule drżá śniegowe ná lodowej misie. / Te w psiem polu, á zász hełm z choin w czarnym lesie / Wznosi pięć tysiác lisow, káżdá gąskę niesie*. o (1607) 1973 Cervus *galea... Szyfzak, helm*. o (†1788) 1789 Kurop. 3 20, L *hełm, herb, szyszak husarški cały, na którym dwa rogi wołowe i ogon wołowy*. o 1792–1798 Wiel.H.Her. 17, L *hełm, wierzch herbu, to iest szyszak lub korona na nim, i znak iaki na nich*. o 1803–1805 Niemc.Warn. 344, DOR *Te blizny, te pod hełmem osiwiáte włosy świadczą, że mię nie straszá srogich wojen ciosy*. o 1834 PT X 410-3, SJAM *A kiedy się rozstawisz walecznemi czyny, / I gdy nieśmiertelnemi przestonisz wawrzyny / Skrwawiony szyszak i hełm twój zwycięstwem hardy, / I wtenczas jeszcze oko zwróc do téj kokardy*. o (†1849) 1949 Słow.Poem. I 79, DOR *Zakuł pierś męzną w panczerz ze stali, niósł hełm z przyłbicą ściśle zakrytą; a z piór i włosów na hełmie kitą roślinie we dwoje, do sklepień sali*. o 1947 Meis.Wilk 117, DOR *Porucznik właśnie nadchodził; w kombinezonie, w lotniczym hełmie na głowie, obwieszony mapami*. o (1949) 1951 Ziel.S.Świt. 169, DOR *Stońce wciąż oślepiáło niesamowitym blaskiem i wściekłym żarem dotykało tropikalnych hełmów*. o 1951 Wyg.Jel. 226, DOR *Nosił na głowie błyszczący hełm strażacki. U pasa wisiał krótki toporek*. o 1953 Róż.Kart. 80, DOR *Ubrali mnie tam, w kopalni, w hełm skórzany, górniczy, w kombinezon bardzo obszerny, gumowe buty, a do ręki dali mi benzynową lampę górniczą. – (ŚŁA), STP, SPXVI, MĄCZ,*

CN, TR, L, SWIL, SW, LSP, DOR. **2)** ‘oberer Teil des Destillierkolbens oder einer Vorrichtung zum Schmelzen von Erzen’ – ‘górna część aparatu do destylacji lub do przetapiania kruszców’: [hapax] (†1611) 1613 Syr.Ziel. 270, L *Helm albo kolbę z rurą na alembik włożyć.* – L, SWIL, SW (chem.), LSP. **3)** ‘obere “Lippe” der Blütenkrone eines Lippenblütengewächses’ – ‘górna “warga” w koronie kwiatowej niektórych roślin dwuwargowych’: SWIL (bot.). **4)** ‘Dacheverzierung, gewöhnlich in der Form einer Pyramide oder eines Kegels’ – ‘ozdobne zwięczenie wieży, zwykle w formie ostrosłupa lub stożka’: (1907) 1937 Łoz.Wł.Życie 7, DOR *Wszystkie cztery baszty zamku żółkiewskiego miały hełmy złociste.* ○ (1948) 1949 Brand.K.Sams. 376, DOR *Z tyłu, ponad galeryjką i dachem, błyszcząc wystawał spiczasty hełm wieżyczki.* – SWIL (ar.), SW (bud.), DOR. ◇ **Var:** *helm* subst. m., vor 1400 Fl I Prol 9, STP ○ [LBel.] 1684 W.Koch.Dz.B. 259 – STP, SPXVI, MAČZ, CN, TR, L; *hełm* subst. m., (†1603) 1754 Gorn.Dz. 58, L – (SŁA), TR*, L, SWIL, SW, LSP, DOR. ◇ **Etym:** **1)** mhd. *hēlm* subst. m., ‘Kopfteil der Ritterrüstung’, LEX, nur für Inh. 1. **2)** nhd. *Helm* subst. m., ‘Teil des Wappens: Zierat oben auf dem Wappenschild; oberes rundes Dach an Kirchtürmen; oberer Teil des Destillierkolbens; die obere Lippe einer rachenförmigen Blumenkrone’, GRI, nur für Inh. 2, 3, 4. ◇ **Konk:** *kask* subst. m., bel. seit †1887, SW, zuerst geb. SW, nur für Inh. 1; *przyłbica* subst. f., bel. seit 1394, STP, zuerst geb. MAČZ, nur für Inh. 1; *szyszak* subst. m., bel. seit 1776, L, zuerst geb. CN, nur für Inh. 1. ◇ **Der:** *helmow;* *helmów* subst. m., ‘Feierabend (bei den Bergleuten)’, zuerst geb. TR, nur für Inh. 1; *hełmaty* adj., ‘mit einem Helm bedeckt’, [hapax] 1791–1792 Przyb.Milt. 205, L *Bóg deptał po ich hełmatych głowach.* Zuerst geb. L, nur für Inh. 1; *helmik* subst. m., ‘Pflanzenname (*Scutellaria galericulata*)’, zuerst geb. L, nur für Inh. 3; *hełmik* subst. m., ‘Pflanzenname (*Scutellaria galericulata*)’, zuerst geb. L, nur für Inh. 3; *hełmiasty* adj., [hapax] (1843–1846) 1885–1887 Baliń.M.Polska I 520, DOR *Kaplice w nawach bocznych, prostokątne w kierunku osi kościoła, kryte są sklepeniami hełmiastymi wznoszącymi na podstawie elipsy.* Zuerst geb. SW, nur für Inh. 1, 4; *hełmowy* adj., (1855–1856) 1861 Szajn.Jadw.I 215, DOR *Na szczycie hełmu wznosiło się olbrzymie ubranie z pawich piór, które w dwa piętra [piętra] ułożone wyrastały z grzebienia hełmowego.* Zuerst geb. SW, nur für Inh. 1, 4; *hełmek* subst. m., ‘kleiner Helm; Name einer Pflanze aus der Familie der Lippenblütler’, zuerst geb. SWIL, nur für Inh. 1, 3; *hełmik* subst. m., ‘kleiner Helm’, [hapax] 1889 Kaczk.Olbracht.III 324, DOR *Miał (...) srebrzysty krótki mieczyk u boku i lekki hełmik na głowie.* Zuerst geb. SWIL, nur für Inh. 1. ♠ Der Erstbeleg für tschechisch *helm* stammt von 1379 (Boh.Fl. 543, GEBAUER). Sämtliche Inhalte können allerdings unmittelbar aus dem Deutschen stammen. Unsicher ist, ob Inhalt 1 auch so angesehen werden

kann, wie es SŁAWSKI SE (stillschweigend) annimmt, oder aber eventuell (so BASAJ und SIATKOWSKI wegen mhd. *ě* → *e*) von tschechischer Vermittlung ausgegangen werden muß. Gegen tschechische Vermittlung spricht das im 16. Jh. allein auftretende <ł>, das wohl auch für das 15. Jh. gelten muß, als die Schreiber <ł> und <t> nicht unterschieden. Eine Entlehnung aus dem Tschechischen, eine oder zwei Generationen vor den Erstbelegen (um 1400, 1403), hätte jedoch ein [l] ergeben müssen; die *Orthographia Bohemica* von 1406–1412 (S. 77-78) unterscheidet ausdrücklich die Aussprachen [l] und [l̥]. So muß *helm* eine direkte Entlehnung aus dem Mittelhochdeutschen sein, mindestens aber eine Kontamination von dt. *helm* und atsch. [helm]. Damit sind allerdings die Gründe für die im 17. Jh. auftretende Ersetzung von *helm* durch *hel̥m* nicht geklärt: CNAPIUS hat nur *helm*, TROTZ neben *helm* auch **hel̥m* (* = “ungewöhnlich”), LINDE als Stichwort *helm* (an erster Stelle) und *hel̥m*. Vielleicht handelt es sich um einen Hyperdialektismus (*ł* als typisch polnisch?). DUDZIŃSKI (1776) hält beide Formen für ungewöhnlich.

« zurück blättern vor »